δικαίου, ούτε τις έννομες συνέπειες των πράξεων που θεσπίζονται προς εκτέλεσή του, επιπλέον δε να μη λαμβάνουν ή διατηρούν σε ισχύ μέτρα, έστω και υπό μορφή νομοθετικής ή κανονιστικής πράξεως, ικανά να εξαλείψουν την πρακτική αποτελεσματικότητα των κανόνων περί ανταγωνισμού που ισχύουν για τις επιχειρήσεις.

2. Στο παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου και λόγω μη θεσπίσεως κοινοτικής πολιτικής ανταγωνισμού στον τομέα των βιβλίων, οι υποχρεώσεις των κρατών μελών που απορρέουν από το άρθρο 5, σε συνδυασμό με τα άρθρα 3, στοιχείο στ, και 85 της Συνθήκης, δεν είναι επαρκώς προσδιορισμένες, ώστε να απαγορεύεται σ' αυτά να θεσπίζουν νομοθετικά μέτρα, σύμφωνα με τα οποία η τιμή λιανικής πωλήσεως των βιβλίων πρέπει να καθορίζεται από τον εκδότη ή τον εισαγωγέα τους και είναι δεσμευτική για τους λιανοπωλητές, υπό τον όρο πάντως ότι τα νομοθετικά αυτά μέτρα συνάδουν προς τις λοιπές ειδικές διατάξεις της Συνθήκης και ιδίως εκείνες που αφορούν την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων που κατά συνέπεια πρέπει να εξεταστούν.

3. Κατά το άρθρο 30 της Συνθήκης ΕΟΚ, νοείται ότι ως μέτρο ισοδύναμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς πρέπει να θεωρείται κάθε εθνικό μέτρο ικανό να παρεμβάλει άμεσα ή έμμεσα, πραγματικά ή δυνητικά, εμπόδια στο ενδοκοινοτικό εμπόριο. Αυτό συμβαίνει ιδίως επί εθνικής ρυθμίσεως που αντιμετωπίζει κατά τρόπο διαφορετικό τα εθνικά προϊόντα από τα εισαγόμενα ή που αποθαρρύνει την κατά οιονδήποτε τρόπο διάθεση στην αγορά των εισαγόμενων προϊόντων σε σχέση με τα εθνικά.

4. Επειδή συνιστά παρέκκλιση από θεμελιώδη κανόνα της Συνθήκης, το άρθρο 36 επιδέχεται στενή ερμηνεία και δεν μπορεί να επεκταθεί σε στόχους που δεν απαριθμούνται ρητά. Μεταξύ των απαριθμούμενων στο άρθρο αυτό λόγων δεν περιλαμβάνονται ούτε η προάσπιση των συμφερόντων των καταναλωτών, ούτε η προστασία της δημιουργίας και της μορφωτικής πολυφωνίας στον τομέα του βιβλίου, ώστε να μην είναι δυνατή η επίκλησή τους στο πλαίσιο του οικείου άρθρου.

5. Στο πλαίσιο εθνικής νομοθεσίας σχετικά με την τιμή των βιβλίων, συνιστούν μέτρα αποτελέσματος ισοδύναμου με ποσοτικό περιορισμό επί των εισαγωγών, τα οποία απαγορεύει το άρθρο 30 της Συνθήκης, οι διατάξεις κατά τις οποίες ο καθορισμός της λιανικής τιμής πωλήσεως του βιβλίου εναπόκειται στον εισαγωγέα, δηλαδή στον κύριο αντιπρόσωπο, ο οποίος οφείλει να προβεί στις διατυπώσεις σχετικά με την προβλεπόμενη από το νόμο κατάθεση ενός αντιτύπου του βιβλίου αυτού, ή που επιβάλλουν, όσον αφορά την πώληση βιβλίων που εκδίδονται στο ίδιο το οικείο κράτος μέλος και επανεισάγονται, αφού προηγουμένως εξαχθούν σε άλλο κράτος μέλος, την τήρηση της τιμής πωλήσεως που καθορίζει ο εκδότης, εκτός αν από αντικειμενικά στοιχεία αποδεικνύεται ότι τα εν λόγω βιβλία εξήχθησαν με αποκλειστικό σκοπό την επανεισαγωγή τους και την κατ' αυτόν τον τρόπο καταστρατήγηση της εν λόγω νομοθεσίας.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ MARCO DARMON της 3ης Οκτωβρίου 1984 *

Κύριε πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

1. Το Cour d'appel του Poitiers σας υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα ερμηνείας με μεγάλη σημασία όχι μόνο εξαιτίας των αρχών που αμφισβητούνται, αλλ' επίσης και λόγω του ενδιαφέροντος που παρουσιάζει για τα εθνικά δικαστήρια που επελήφθησαν παρόμοιων διαφορών.

* Μετάφραση από τα γαλλικά.

Πράγματι, η εν λόγω προδικαστική παραπομπή θέτει το ζήτημα της νομιμότητας από άποψη κοινοτικού δικαίου κρατικών παρεμβάσεων κράτους μέλους σε θέματα ανταγωνισμού. Στην προκειμένη περίπτωση, το θεσμικό πλαίσιο της σχετικής παρέμβασης καθορίζεται με το νόμο 81-766 της 10ης Αυγούστου 1981 « σχετικά με την τιμή πώλησης των βιβλίων » [1], το αντικείμενο και τις διατάξεις του οποίου, που έχουν σημασία για την απάντηση που πρέπει να δοθεί στον εθνικό δικαστή θα υπενθυμίσω με συντομία.

2. Σε αντίθεση με όσα αφήνει να εννοηθεί ο τίτλος του, ο νόμος της 10ης Αυγούστου 1981 δεν αποβλέπει στον καθορισμό της τιμής των βιβλίων με αυθαίρετο υπολογισμό του ύψους της, αλλ' επιβάλλει στους εκδότες και εισαγωγείς την υποχρέωση να καθορίσουν τιμή (« τιμή πώλησης στο κοινό »), την οποία τηρούν υποχρεωτικά οι λιανοπωλητές, υπό την επιφύλαξη ότι παρέχεται στους τελευταίους η ευχέρεια να πωλούν με έκπτωση όχι μεγαλύτερη του 5 % από την τιμή αυτή [2].

Πρέπει να προστεθεί ότι οι εκδότες και εισαγωγείς υποχρεώνονται να λαμβάνουν υπόψη « την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών... για τη διάδοση του βιβλίου », μέσω ποιοτικής φύσεως εκπτώσεων, η σημασία των οποίων υπερβαίνει εκείνη των εκπτώσεων που χορηγούνται σε συνάρτηση με τις αγοραζόμενες από τους λιανοπωλητές ποσότητες [3].

Οι εν λόγω δύο διατάξεις απηχούν τη μέριμνα του νομοθέτη για απαγόρευση της πολιτικής των μειωμένων τιμών που ακολουθούν ορισμένα πολυκαταστήματα και που κρίνεται καταστρεπτική για τους λιανοπωλητές και ότι συνιστά απειλή για την ποιότητα του βιβλίου και τελικά για τη λογοτεχνική δημιουργία.

Παρόλον ότι το θεσπισθέν σύστημα περιλαμβάνει « ratione personae » εξαιρέσεις υπέρ ορισμένων ενώσεων ή νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου [4], εντούτοις ισχύει για όλα τα βιβλία που προορίζονται προς λιανική πώληση στο γαλλικό έδαφος, ανεξάρτητα από την καταγωγή τους: μέσω του « ratione loci » πεδίου εφαρμογής του, επιβάλλεται και στα εισαγόμενα βιβλία, είτε πρόκειται για έργα που εκδόθηκαν στο εξωτερικό, είτε πρόκειται για έργα που εκδόθηκαν στη Γαλλία αλλά διατέθηκαν αρχικά προς πώληση σε άλλα κράτη μέλη [5].

Όσον αφορά τη « ratione temporis » έκτασή του, αυτή ποικίλλει, δεδομένου ότι ο εν λόγω μηχανισμός δεν « παγώνει » την τιμή πώλησης στο κοινό οριστικά. Πράγματι, το καθεστώς που επιβάλλει ο νόμος δεν εφαρμόζεται, όταν πρόκειται για βιβλία που διατίθενται μέσω μεσιτείας, συνδρομής ή αλληλογραφίας εννέα μήνες μετά την πρώτη έκδοση, για όλα δε τα βιβλία δύο έτη αργότερα, υπό τον όρο ότι η τελευταία προμήθεια να έχει γίνει πριν από έξι μήνες και πλέον [6].

Τέλος, πρέπει να υπομνηστεί ότι το υπ' αριθ. 82-1176 διάταγμα, της 29ης Δεκεμβρίου 1982, που θεσπίστηκε μετά την επέλευση των επίδικων περιστατικών τα οποία οδήγησαν στην παρούσα Διάταξη παραπομπής, επιβάλλει κυρώσεις σε περιπτώσεις παράβασης του νόμου.

Το ενδεχόμενο αντίθεσης των εν λόγω διατάξεων προς τη Συνθήκη της Ρώμης συνιστά το διάγραμμα της ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου διαφοράς.

3. Η Association des Centres distributeurs Édouard Leclerc (εφεξής Centres Leclerc), στην οποία απαγορεύθηκε με ασφαλιστικά μέτρα να εφαρμόσει τιμή πώλησης κατώτερη από την τιμή πώλησης στο κοινό που καθορίζουν οι εκδότες, άσκησε έφεση κατά της οικείας Διαταγής ενώπιον του Cour d'appel του Poitiers, το οποίο, διατηρώντας επιφυλάξεις ως προς το κατά πόσον ο νόμος συνάδει προς τους κοινοτικούς κανόνες περί ελεύθερου ανταγωνισμού, λόγω των σχετικών με τα εισαγόμενα βιβλία διατάξεων, σας υπέβαλε το ακόλουθο ερώτημα:

« Τα άρθρα 3, στοιχείο στ, και 5 της Συνθήκης της 25ης Μαρτίου 1957 περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητος έχουν την έννοια ότι απαγορεύουν στα κράτη μέλη

1 — JORF (Επίσημη Εφημερίδα της Γαλλικής Δημοκρατίας) της 11ης Αυγούστου 1981, σ. 2198.

2 — Άρθρο 1, παράγραφοι 1 και 4.

3 — Άρθρο 2 του νόμου της 10ης Αυγούστου 1981.

4 — Άρθρο 3.

5 — Άρθρο 1, πρώτη και τελευταία παράγραφος.

6 — Άρθρα 4 και 5.

τη θέσπιση, με νομοθετική ή κανονιστική πράξη, συστήματος που να υποχρεώνει τους λιανοπωλητές να πωλούν τα βιβλία που εκδίδονται στα κράτη αυτά ή που εισάγονται σ' αυτά, ιδίως από τα λοιπά κράτη μέλη, στην τιμή που καθόρισε ο εκδότης ή ο εισαγωγέας, χωρίς να είναι δυνατή η εφαρμογή έκπτωσης τιμής μεγαλύτερης από το 5 %; »

Για τη σαφήνεια των όσων θα εκθέσω πρέπει να ορίσω τις ονομασίες που πρόκειται να χρησιμοποιήσω.

Ως γαλλικά βιβλία εννοώ τα βιβλία που εκδίδονται στη Γαλλία, ανεξάρτητα από την εθνικότητα του συγγραφέα τους και τη γλώσσα στην οποία είναι γραμμένα.

Υπό την αυτή λογική, ως αλλοδαπό βιβλίο νοείται το βιβλίο που εκδίδεται σε άλλη χώρα της κοινής αγοράς.

Ανεξάρτητα από την εθνικότητά του, γάλλος εκδότης (ή εισαγωγέας) είναι εκείνος που ασκεί την επαγγελματική του δραστηριότητα στη Γαλλία, ενώ αλλοδαπός εκδότης είναι εκείνος που την ασκεί σε άλλο κράτος μέλος.

4. Επειδή οι παρατηρήσεις που κατέθεσαν τα Centres Leclerc, η Γαλλική Κυβέρνηση και η Επιτροπή συνοψίζονται διεξοδικά στην έκθεση για την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ας μου επιτραπεί να παραπέμψω στο εν λόγω έγγραφο και να περιοριστώ στην υπόμνηση των κύριων επιχειρημάτων που υποστηρίχτηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου, σε απάντηση ιδίως των ερωτήσεων που υποβλήθηκαν κατά τη συνεδρίαση, καθώς και στον εντοπισμό ειδικότερα της στάσης που τήρησε κάθε διάδικος για την επίλυση του τιθέμενου ζητήματος ως προς το συμβιβαστό.

Προκειμένου να αποδείξουν το ασυμβίβαστο του νόμου, τα Centres Leclerc προέβαλαν διττή παραβίαση της Συνθήκης της Ρώμης.

Πρώτον, οι διατάξεις σχετικά με τα εισαγόμενα βιβλία συνιστούν εμπόδιο στο ενδοκοινοτικό εμπόριο που αντίκειται προς τις διατάξεις του άρθρου 30 της Συνθήκης ΕΟΚ, το οποίο απαγορεύει τα μέτρα ισοδύναμου με ποσοτικούς περιορισμούς αποτελέσματος.

Δεύτερον, θεσπίζοντας ένα εθνικό συλλογικό σύστημα διατίμησης, η εθνική νομοθεσία επηρεάζει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, στεγανοποιώντας τη γαλλική αγορά με μια σειρά συμφωνιών κάθετης διανομής που επιβάλλει στους επιχειρηματίες.

Το σύστημα αυτό, το οποίο αντίκειται στο άρθρο 85, παράγραφος 1, δεν μπορεί να αποτελέσει εξαίρεση δυνάμει του άρθρου 85, παράγραφος 3. Επομένως, ο νόμος της 10ης Αυγούστου 1981 συνιστά παράβαση των άρθρων 3, στοιχείο στ, και 5 σε συνδυασμό με το άρθρο 85 της Συνθήκης ΕΟΚ.

5. Κατά τη Γαλλική Κυβέρνηση και την Επιτροπή, πρέπει να αποκλειστεί η εφαρμογή στην προκειμένη περίπτωση των άρθρων 3, στοιχείο στ, και 5. Αντίθετα, επιβάλλεται ο νόμος της 10ης Αυγούστου 1981 να εξεταστεί υπό το πρίσμα των αρχών που διέπουν την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, όπως τις ερμήνευσε το Δικαστήριο με τη νομολογία του.

Για να δικαιολογήσει την επιλογή αυτή, η Επιτροπή επισημαίνει ότι τα εν λόγω δύο άρθρα δεν έχουν νομοθετική ισχύ παρά μόνο σε σχέση με τις διατάξεις της Συνθήκης που διασφαλίζουν την υλοποίησή τους, όπως τα άρθρα 85 και 86. Εξάλλου, επιδιώκει να προβάλει τις ιδιομορφίες των διατάξεων, οι οποίες διέπουν αντίστοιχα τις απαγορεύσεις που επιβάλλονται στις επιχειρήσεις καθώς και εκείνες που απευθύνονται στα κράτη μέλη. Τέλος, η Επιτροπή παραδέχεται ότι το άρθρο 5, παράγραφος 2, της Συνθήκης ισχύει σε δύο περιπτώσεις:

— εκείνη όπου το κράτος μέλος επιβάλλει, ενθαρρύνει ή ενισχύει την απαγορευόμενη από τα άρθρα 85 και 86 συμπεριφορά των επιχειρήσεων,

— εκείνη, την οποία χαρακτηρίζει « εξαιρετική », όπου το κρατικό μέτρο έχει ως μοναδικό σκοπό να επιτρέψει στις επιχειρήσεις να εξαιρεθούν από τις απαγορεύσεις που θεσπίζουν τα εν λόγω άρθρα, χωρίς να είναι δυνατή η επίκληση του γενικού συμφέροντος.

Καμία από τις υποθετικές αυτές περιπτώσεις δεν συντρέχει στην υπό κρίση υπόθεση.

Από άποψη ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, η Γαλλική Κυβέρνηση υπογραμμίζει ότι το συλλογικό σύστημα διατίμησης δεν έχει συνέπειες επί των εισαγωγών αλλοδαπών βιβλίων, διότι τα τελευταία υπάγονται στους αυτούς περιορισμούς που προβλέπονται για τα γαλλικά βιβλία. Επ' αυτού, ο καθορισμός της τιμής από τον εισαγωγέα-κύριο αντιπρόσωπο [7] δεν συνιστά εμπόδιο για το εμπόριο, δεδομένου ότι το πρόσωπο αυτό αντιστοιχεί λογικά με το γάλλο εκδότη επί γαλλικού εδάφους. Όσον αφορά τα επανεισαγόμενα βιβλία, η ευθυγράμμισή τους με την τιμή πώλησης στο κοινό των ίδιων έργων που δεν έχουν εξαχθεί από τη Γαλλία διασφαλίζει τη συνοχή του νόμου προλαμβάνοντας οιαδήποτε απάτη.

Αντίθετα, για την Επιτροπή η ύπαρξη νομοθετικών διατάξεων που ισχύουν μόνο για τα εισαγόμενα γαλλικά ή αλλοδαπά βιβλία συνεπάγεται παρεμπόδιση του ενδοκοινοτικού εμπορίου: όταν πρόκειται για επανεισαγωγή, ο γάλλος εισαγωγέας παρεμποδίζεται να μετακυλίσει την καλύτερη τιμή που επιτυγχάνει στο άλλο κράτος μέλος· ως προς τα βιβλία που εκδίδονται στην αλλοδαπή, ο καθορισμός της τιμής πώλησής τους στο κοινό από τον εισαγωγέα αποκλειστικά — τον κύριο αντιπρόσωπο — καθιστά αδύνατο τον καθορισμό μικρότερης τιμής από οιονδήποτε άλλο εισαγωγέα. Τα εν λόγω μέτρα ισοδύναμου προς ποσοτικούς περιορισμούς κατά την εισαγωγή αποτελέσματος, τα οποία απαγορεύει το άρθρο 30 της Συνθήκης ΕΟΚ, δεν είναι δυνατόν να δικαιολογήσει η εφαρμογή του άρθρου 36 της Συνθήκης. Επικουρικά, η Επιτροπή απορρίπτει επίσης την εφαρμογή του νομολογιακού προηγουμένου στην υπόθεση Cassis de Dijon [8], εκτιμώντας ότι τα μέσα που κατεργάζεται ο νόμος δεν είναι ούτε τα κατάλληλα ούτε αυτά που δημιουργούν τα λιγότερα εμπόδια, σε σχέση με τον επιδιωκόμενο επιμορφωτικό σκοπό.

Από τη συνοπτική παράθεση των παρατηρήσεων συνάγεται ο βαθμός της πρωτοτυπίας του ζητήματος κατά πόσο συντρέχει συμφωνία προς το κοινοτικό δίκαιο που τίθεται με την παρούσα υπόθεση: πράγματι, πρόκειται για το θέμα του εντοπισμού των κανόνων της Συνθήκης που ισχύουν στην κατάσταση που δημιούργησε η γαλλική νομοθεσία. Ποιες είναι σχετικά οι ενδείξεις που παρέχει η νομολογία του Δικαστηρίου;

6. Υπενθυμίζω ότι ο νόμος της 10ης Αυγούστου 1981, ο οποίος ισχύει για όλα τα βιβλία, ανεξάρτητα από την καταγωγή τους, καθιστά υποχρεωτική για τους λιανοπωλητές — και μέσα στα όρια της κατά 5 % κατ' ανώτατο όριο μείωσης — την τιμή που καθορίζουν οι εκδότες ή οι εισαγωγείς.

Το εν λόγω σύστημα μπορεί να περιγραφεί ως θεσπίζον στον τομέα του βιβλίου *ημικρατικό καθεστώς* [9] *μερικής* διατίμησης.

Από την ανάλυση του καθεστώτος αυτού προκύπτει, εξ όσων γνωρίζω, ότι δεν υφίσταται ακριβώς ανάλογο νομολογιακό προηγούμενο:

— στην πρόσφατη απόφαση που εκδώσατε στην υπόθεση VBBB-VBVB κατά Επιτροπής, σύμφωνα με τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Verloren van Themaat, επρόκειτο ασφαλώς για συλλογικό σύστημα διατίμησης βιβλίων, το οποίο όμως δεν συνιστούσε κρατικό καθεστώς [10]·

— ως προς το θέμα της συμφωνίας κρατικών ή ημικρατικών καθεστώτων διατίμησης σε τομείς ξένους προς το βιβλίο, η νομολογία του Δικαστηρίου είναι πλουσιότερη: παραπέμπω κυρίως στις υποθέσεις Inno-ATAB [11], van Tiggele [12] και Kaveka [13].

7. Προκειμένου περί συμβατικών καθεστώτων διατίμησης βιβλίων, ενδιαφέρον για την παρούσα υπόθεση παρουσιάζει η απόφασή

7 — Άρθρο 4 του διατάγματος 81-1068 της 3ης Δεκεμβρίου 1981, JORF της 4ης Δεκεμβρίου 1981, σ. 3305.

8 — Υπόθεση 120/78, Rewe-Zentral, Recueil 1979, σ. 649.

9 — Θεωρώ ως « ημικρατικό » το καθεστώς στο οποίο τη διατίμηση δεν την καθορίζει απευθείας η Δημόσια Αρχή.

10 — Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις 43 και 63/82, απόφαση της 17ης Ιανουαρίου 1984, ιδιαίτερα σκέψη 6.

11 — Υπόθεση 13/77, Recueil 1977, σ. 2115, σκέψεις 5 μέχρι 12.

12 — Υπόθεση 82/77, Recueil 1978, σ. 25, σκέψεις 3 μέχρι 9.

13 — Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις 177 και 178/82, Συλλογή 1984, σ. 1797, σκέψη 16.

σας στην υπόθεση VBBB-VBVB, η οποία αφορά τα ολλανδόφωνα βιβλία, τόσο για το θέμα των διαβουλεύσεων μεταξύ των βελγικών και ολλανδικών ενώσεων, όσο και σχετικά με τα όρια που επιβάλατε στην εξέτασή του.

Η υπόθεση είναι υπερβολικά πρόσφατη και εξαιρετικά γνωστή στο Δικαστήριο, ώστε να μη χρειάζεται να την επαναλάβω λεπτομερώς. Δεδομένου όμως ότι αναφέρθηκε κατά τη διάρκεια των συζητήσεων, ιδίως με την ευκαιρία ερωτήσεων που υποβλήθηκαν κατά τη συνεδρίαση, έχει σημασία να γίνει αναφορά σ' αυτήν.

Για τις ανάγκες της συλλογιστικής μου αρκεί να υπενθυμίσω ότι η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, με απόφαση της 25ης Νοεμβρίου 1981, αναγνώρισε ότι η συμφωνία που είχε συναφθεί το 1949 μεταξύ της VBBB και της VBVB « η οποία θέσπισε συλλογικό σύστημα αποκλειστικότητας και διατίμησης στο εμπόριο του βιβλίου σε ολλανδική γλώσσα μεταξύ του Βελγίου και των Κάτω Χωρών », όπως τροποποιήθηκε το 1958, συνιστά παράβαση του άρθρου 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΟΚ.

Έτσι, η Επιτροπή αποδοκίμασε μόνο τη « διεθνική » συμφωνία, η οποία προέβλεπε ειδικότερα ότι « οι εκδόσεις δεν [πρόκειται να] πωλούνται, ούτε να διατίθενται προς πώληση στο Βέλγιο και στις Κάτω Χώρες σε λιανικές τιμές κατώτερες από εκείνες που είχαν καθοριστεί από τους βέλγους και ολλανδούς εκδότες », και όχι τις εθνικές συμφωνίες, που προσιδιάζουν σε κάθε ένωση, και εξαιρούνται ρητά από το πεδίο εφαρμογής της εν λόγω απόφασης, παρόλον ότι προβλέπουν επίσης τον καθορισμό στο εσωτερικό ενιαίας λιανικής τιμής για κάθε δημοσίευση, καθώς και την απαγόρευση πώλησης των εν λόγω έργων ή της προώθησής τους προς πώληση κάτω από την τιμή αυτή [14].

Όταν επελήφθη της προσφυγής που άσκησαν οι προαναφερθείσες δύο ενώσεις κατά της εν λόγω απόφασης, το Δικαστήριο επέμεινε ρητά να τονίσει ότι η κρίση του περιοριζόταν αυστηρά και μόνο στην εν λόγω συμφωνία [15]. Η εκτίμηση των ουσιαστικών πλεονεκτημάτων του αποκαλούμενου συστήματος « εσωτερικού συμψηφισμού » [16] που προέβαλαν οι ενώσεις αυτές, δεν είναι δυνατό « να γίνει κατά τρόπο οριστικό, παρά μόνο ενόψει των εθνικών συμφωνιών » [17].

Πρέπει, λοιπόν, να υπογραμμιστεί ότι με την απόφαση αυτή το Δικαστήριο δεν αποφάνθηκε ως προς εθνικό σύστημα διατίμησης στον τομέα του βιβλίου. Η επιφυλακτική στάση του Δικαστηρίου πρέπει να εξεταστεί σε συνδυασμό με τη σύνεση που επέδειξε η Επιτροπή, η οποία με την απόφασή της — την εκ μέρους του Δικαστηρίου αποδοκιμασία της οποίας μάταια προσπάθησαν να αποσπάσουν οι ενδιαφερόμενες ενώσεις — αναγνωρίζει:

« ότι δεν ανήκει στην αρμοδιότητα των επιχειρήσεων ή των ενώσεων επιχειρήσεων η σύναψη συμφωνιών οι οποίες αφορούν πολιτιστικά θέματα που υπάγονται κατ' εξοχήν στην αρμοδιότητα των δημοσίων αρχών »,

ενώ περαιτέρω διαβεβαιώνει ότι

« είναι πεπεισμένη ότι τα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη δεν θα παρέλειπαν να λάβουν τα μέτρα που είναι αναγκαία για την προστασία ορισμένων πολιτιστικών αξιών, αν αυτό καθίστατο απαραίτητο » [18].

Πάντως, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι με την απόφασή του στην υπόθεση VBBB, το Δικαστήριο έκρινε ότι η επίδικη διεθνική συνιστά κατά την έννοια του άρθρου 85, παράγραφος 1, απαγορευμένη συμφωνία, στο βαθμό που είχε ως αντικείμενο τον περιορισμό του ελεύθερου προσδιορισμού των τιμών στο επίπεδο των λιανοπωλητών και τη δυνατότητα των δύο ενώσεων να ελέγχουν με τον τρόπο αυτό τις αγορές μέχρι το τελευταίο στάδιο στο άλλο κράτος μέλος [19].

14 — Απόφαση 82/123/ΕΟΚ της Επιτροπής, ΕΕ L 54 της 25. 2. 1982, σ. 36.

15 — Απόφαση του Δικαστηρίου στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 43 και 63/82 που προαναφέρθηκε, σκέψεις 31, 44 και 58.

16 — Επιτρέπει στους εκδότες να συμψηφίσουν τις δυσχέρειες διάθεσης των δύσκολων έργων με τα κέρδη που πραγματοποιούνται από την πώληση των « επιτυχημένων βιβλίων ».

17 — Απόφαση του Δικαστηρίου στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 43 και 63/82 που προαναφέρθηκε, σκέψη 59.

18 — Απόφαση 82/123/ΕΟΚ της Επιτροπής που προαναφέρθηκε, παράγραφος 60, τελευταίο εδάφιο.

19 — Απόφαση στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 177 και 178/82 που προαναφέρθηκε, σκέψη 45.

8. Έρχομαι τώρα στην εξέταση των περιπτώσεων όπου τέθηκε ζήτημα του συμβιβαστού προς το κοινοτικό δίκαιο κρατικού ή ημικρατικού καθεστώτος.

Η απόφασή σας στην υπόθεση Inno [20] συνιστά αξιοσημείωτη εξέλιξη της νομολογίας του Δικαστηρίου επί του θέματος [21], αφού απηχεί την ανησυχία που διατυπώνεται έναντι των οικείων ρυθμίσεων των τιμών όχι μόνο όταν παρεμποδίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, αλλ' ακόμη και όταν τροποποιούν τους συνήθεις κανόνες διεξαγωγής του ανταγωνισμού στην κοινή αγορά [22].

Παραπέμποντας αφενός στο

« ενιαίο καθεστώς της αγοράς που επιδιώκει η Συνθήκη, (η οποία) αποκλείει... οιαδήποτε εθνική ρύθμιση που παρεμποδίζει άμεσα ή έμμεσα, πραγματικά ή δυνητικά, το ενδοκοινοτικό εμπόριο »

και αφετέρου στον

« εξαγγελλόμενο με το άρθρο 3, στοιχείο στ, σκοπό, ο οποίος καθίσταται σαφέστερος σε πολλές διατάξεις της Συνθήκης σχετικά με τους κανόνες ανταγωνισμού όπως στο άρθρο 86 »,

συναγάγατε, στηριζόμενοι στο άρθρο 5, παράγραφος 2, ότι

« μολονότι είναι αληθές ότι το άρθρο 86 απευθύνεται στις επιχειρήσεις, είναι εξίσου αληθές ότι η Συνθήκη επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να μη λαμβάνουν ή να μη διατηρούν σε ισχύ μέτρα δυνάμενα να περιορίσουν την πρακτική αποτελεσματικότητα της εν λόγω διάταξης ».

Υπό την έννοια αυτή, όπως ακριβώς το άρθρο 90 απαγορεύει στις δημόσιες ή εξομοιούμενες προς αυτές επιχειρήσεις να παρεκκλίνουν από τις διατάξεις των άρθρων 85 μέχρι 94 της Συνθήκης, κατά τον αυτό τρόπο

« τα κράτη μέλη δεν μπορούν να θεσπίζουν μέτρα επιτρέποντα στις ιδιωτικές επιχειρήσεις να μη εμπίπτουν στους εξαναγκασμούς που επιβάλλουν τα άρθρα 85 μέχρι 94 της Συνθήκης » [23].

Οι σκοποί και το σύστημα της Συνθήκης απαγορεύουν, επομένως, στα κράτη μέλη να νοθεύουν τους συνήθεις κανόνες διεξαγωγής του ανταγωνισμού παρέχοντας στους επιχειρηματίες τη δυνατότητα να εκφεύγουν από την εφαρμογή του. Η παράβαση αυτή των κανόνων της Συνθήκης εκδηλώνεται γενικά με την παρεμβολή εμποδίων στο εμπόριο, την οποία συνεπάγεται. Αυτό το διατυπώσατε με τον ακόλουθο τρόπο:

« Εθνικό μέτρο που έχει ως αποτέλεσμα να διευκολύνει την καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης, που είναι δυνατό να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, συνήθως είναι ασυμβίβαστο προς τα άρθρα 30 και 34 » [24].

Πάντως, το μέτρο αυτό είναι δυνατό να απαγορευτεί με βάση και το ίδιο το άρθρο 86, δεδομένου ότι τα εθνικά μέτρα σε καμία περίπτωση δεν δικαιολογούν την κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης από άποψη κοινοτικού δικαίου [25].

Τέλος, είναι δυνατό να τεθεί ζήτημα συμφωνίας εθνικού μέτρου, το οποίο επιβάλλει στους εμπόρους λιανικής πώλησης ενός προϊόντος την υποχρέωση τήρησης των τιμών που καθορίζουν άλλοι επιχειρηματίες, ενόψει του άρθρου 86, σε συνδυασμό με τα άρθρα 3 και 5, παράγραφος 2, της Συνθήκης, « όταν, εκτός από την καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης που ένα τέτοιο σύστημα ενδέχεται να ευνοεί, είναι επίσης δυνατό να θίγεται και το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών » [26].

20 — Υπόθεση 13/77 που προαναφέρθηκε.

21 — Βλ. την υπόμνηση από το γενικό εισαγγελέα Capotorti στην υπόθεση 82/77, van Tiggele, Recueil 1978, σ. 45-46.

22 — Πάντως υπενθυμίζω ότι με την απόφαση στην υπόθεση Deutsche Grammophon (υπόθεση 78/70, Recueil 1971, σ. 487), το Δικαστήριο ακολούθησε την ίδια συλλογιστική για την εξέταση της σημασίας ενός αποκλειστικού δικαιώματος που αναγνωρίζει η εθνική νομοθεσία από άποψη κοινοτικού δικαίου (σκέψεις 7 και 8 και προτάσεις του K. Roemer, σ. 507).

23 — Υπόθεση 13/77 που προαναφέρθηκε, σκέψεις 28 μέχρι 33.

24 — Υπόθεση 13/77, σκέψη 35, σκέψεις 52 μέχρι 54 και διατακτικό υπό 3.

25 — Υπόθεση 13/77, σκέψη 34 και διατακτικό υπό 1.

26 — Υπόθεση 13/77 που προαναφέρθηκε, διατακτικό υπό 2.

Ενώπιον του ζητήματος κατά πόσο ένα ημικρατικό καθεστώς σταθερών τιμών συνάδει προς το κοινοτικό δίκαιο, στη συγκεκριμένη δε περίπτωση στον τομέα των βιομηχανοποιημένων καπνών, η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Inno αποκαλύπτει, διαμέσου των ερωτημάτων που υπέβαλε το βελγικό Cour de Cassation, την ανάγκη για ευρύτατη θεώρηση της αρχής του ελεύθερου ανταγωνισμού.

Την ανάγκη αυτή υπαγορεύει το γεγονός ότι ποικίλλουν τα έννομα αποτελέσματα που συνεπάγονται τα εν λόγω συστήματα· έπεται ότι ο οικονομικός παρεμβατισμός των κρατών μελών δεν είναι δυνατό να είναι αδιάφορος έναντι της εφαρμογής των κανόνων που διέπουν τη λειτουργία της κοινής αγοράς, έστω και αν πρόκειται για τους κανόνες περί ανταγωνισμού, τη στιγμή που θίγει το εμπόριο.

Μολονότι αντιμετωπίσατε παρόμοιες ρυθμίσεις, δεν είχατε την ευκαιρία μέχρι σήμερα να εφαρμόσετε τις αρχές που καθιερώσατε με την εν λόγω απόφαση.

9. Στην υπόθεση van Tiggele είχατε να εξετάσετε το καθεστώς τιμών που καθόρισε δημόσιος οργανισμός για τη λιανική πώληση οινοπνευματωδών που δεν υπάγονται σε κοινή οργάνωση αγοράς [27].

Αναγνωρίζοντας ότι η εν λόγω ρύθμιση έχει κατά κανόνα αποκλειστικά συνέπειες στο εσωτερικό, παρόλον ότι ισχύει αδιακρίτως τόσο για τα εθνικά όσο και για τα εισαγόμενα προϊόντα, το Δικαστήριο πάντως έκρινε ότι είναι δυνατό να συνιστά εμπόδιο στο ενδοκοινοτικό εμπόριο όταν η εθνική αρχή καθορίζει τις τιμές και τα περιθώρια κέρδους « σε τέτοιο επίπεδο που τα εισαγόμενα προϊόντα να μη ευνοούνται σε σχέση με τα όμοια εθνικά, είτε διότι δεν μπορούν να διατεθούν επωφελώς με τις καθορισμένες προϋποθέσεις, είτε διότι το πλεονέκτημα εκ του ανταγωνισμού που απορρέει από κατώτερες τιμές κόστους εξουδετερώνεται » [28].

27 — Υπόθεση 82/77 που προαναφέρθηκε, σκέψεις 3 μέχρι 9.

28 — Υπόθεση 82/77 που προαναφέρθηκε, σκέψη 14.

Πάντως, η εν λόγω αρχή που εκφράζει πάγια νομολογία [29] ίσχυσε για πρώτη φορά σε περίπτωση καθεστώτος κατώτατων τιμών, όταν κρίνατε ότι « η κατώτατη τιμή που καθορίζεται σε ορισμένο ύψος, η οποία, εφαρμοζόμενη αδιάκριτα επί των εθνικών όσο και επί των εισαγόμενων προϊόντων, είναι δυνατό να μη ευνοεί τη διάθεση των τελευταίων, στο βαθμό που εμποδίζει την επίρριψη της κατώτερης τιμής κόστους επί της τιμής πωλήσεως στον καταναλωτή » [30] αποτελεί εμπόδιο για το εμπόριο.

Είναι γεγονός ότι, παρά τις παρατηρήσεις της Επιτροπής με τις οποίες εζητείτο να ληφθούν υπόψη οι αρχές που θέτει το άρθρο 85 της Συνθήκης, προκειμένου να εκτιμηθεί το εν λόγω δημόσιο καθεστώς τιμών σε σχέση με το άρθρο 30 της Συνθήκης ΕΟΚ, το Δικαστήριο στηρίχτηκε αποκλειστικά στην τελευταία αυτή διάταξη. Σχετική εξήγηση δίνει με σαφήνεια ο γενικός εισαγγελέας Capotorti: για να είναι δυνατή η επίκληση των άρθρων 85 ή 86 της Συνθήκης σε συνδυασμό με το άρθρο 30, « πρέπει τα κρατικά μέτρα να ευνοούν την παράβαση των περί ανταγωνισμού κανόνων εκ μέρους εκείνων που είναι οι αποδέκτες τους, δηλαδή από τις επιχειρήσεις » [31].

Στην προκειμένη όμως περίπτωση ο επιφορτισμένος με τον καθορισμό των τιμών οργανισμός δεν αποτελεί, ιδίως λόγω της σύνθεσής του, ένωση επιχειρήσεων αλλά δημόσια αρχή.

10. Από την αντιπαράθεση των αποφάσεων στις υποθέσεις Inno και van Tiggele προκύπτει η λειτουργία που καλείται να επιτελέσει καθεμία από τις απαγορεύσεις που εξαγγέλλουν αντίστοιχα τα άρθρα 30 και 85-86 της Συνθήκης, όταν πρόκειται για εθνικό σύστημα διατίμησης που επιβάλλει το δημόσιο:

29 — Υπόθεση Inno που προαναφέρθηκε, σκέψη 52.

30 — Υπόθεση 82/77 που προαναφέρθηκε, σκέψη 18 και διατακτικό υπό 1.

31 — Υπόθεση 82/77 που προαναφέρθηκε, προτάσεις F. Capotorti, σ. 48.

— σε περίπτωση που τις τιμές καθορίζουν απευθείας οι δημόσιες αρχές, πρέπει να διερευνηθεί αν το επίπεδό τους είναι τέτοιο, ώστε να συνιστά εμπόδιο στο ενδοκοινοτικό εμπόριο·

— αν αντίθετα τις τιμές καθορίζει κατηγορία επιχειρηματιών και αυτές καθίστανται νομίμως υποχρεωτικές για μια άλλη κατηγορία, το ασυμβίβαστο πρέπει όχι μόνο να απορρέει από την εφαρμογή του προηγούμενου κανόνα, αλλ' επίσης και από τη διαπίστωση ότι το εθνικό μέτρο ευνοεί κάποια αντιανταγωνιστική συμπεριφορά. Στην τελευταία αυτή περίπτωση εφαρμόζονται οι αρχές που καθιερώνουν τα άρθρα 3, στοιχείο στ, και 5, παράγραφος 2, σε συνδυασμό με τα άρθρα 85 και 86 της Συνθήκης.

Τα στοιχεία αυτά δεν νομίζω ότι ανήρεσε η απόφασή σας στην υπόθεση Kaveka [32].

Στην περίπτωση του ολλανδικού νόμου του 1964 περί των ειδικών φόρων επί των βιομηχανοποιημένων καπνών, ο οποίος « απαγορεύει την πώληση, τη θέση προς πώληση ή την παράδοση βιομηχανοποιημένων καπνών σε πρόσωπα άλλα εκτός από τους μεταπωλητές σε τιμή κατώτερη από εκείνη που αναγράφεται στη φορολογική ταινία » [33], τονίσατε σαφώς την αυτοτέλεια των άρθρων 30 και 85 αντίστοιχα της Συνθήκης, υπογραμμίζοντας ότι:

« το άρθρο 30 της Συνθήκης, το οποίο αποβλέπει στην κατάργηση των εθνικών μέτρων που είναι ικανά να εμποδίσουν τις εμπορικές ανταλλαγές μεταξύ των κρατών μελών, επιδιώκει σκοπό διάφορο από εκείνο του άρθρου 85, το οποίο αποβλέπει στη διατήρηση αποτελεσματικού ανταγωνισμού μεταξύ επιχειρήσεων » [34].

Πρέπει να συναχθεί ότι, υπαναχωρώντας από τη στάση που τηρήσατε το Δικαστήριο στην υπόθεση Inno, θεωρείτε πλέον ότι ένα καθεστώς τιμών δεν μπορεί να εξεταστεί εν αναφορά προς το άρθρο 30, όταν είναι κρατικό ή ημικρατικό;

Τίποτα δεν είναι επισφαλέστερο. Πράγματι, στην απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Kaveka συναντά κανείς τον απόηχο της προγενέστερης νομολογίας του Δικαστηρίου. Επαναλαμβάνοντας σχεδόν in texto στο σημείο αυτό την αρχή που καθιέρωσε το Δικαστήριο με την απόφαση στην υπόθεση Inno, ενθυμείστε ότι ακόμα και αν οι διατάξεις του άρθρου 85 « δεν λαμβάνονται υπόψη για να κριθεί αν συμβιβάζεται προς το κοινοτικό δίκαιο μια νομοθεσία », η οποία καθιερώνει καθεστώς διατίμησης, « τα κράτη μέλη δεν μπορούν να θεσπίζουν μέτρα επιτρέποντα στις ιδιωτικές επιχειρήσεις να απαλλάσσονται από τις υποχρεώσεις που επιβάλλει το άρθρο 85 της Συνθήκης » [35].

11. Τελικά, ποια είναι τα κατάλληλα διδάγματα που μπορούμε να συναγάγουμε από το σύνολο της νομολογίας του Δικαστηρίου σχετικά με το θέμα, προκειμένου να απαντήσουμε στο ερώτημα που τέθηκε ενώπιόν μας με την υπό κρίση υπόθεση;

Πρώτον, όπως προκύπτει από τις αποφάσεις του Δικαστηρίου, υφίσταται ασυμβίβαστο ενός ημικρατικού καθεστώτος διατίμησης στη λιανική πώληση μέσω μιας κατηγορίας επιχειρηματιών, που ισχύει αδιάκριτα τόσο επί των εθνικών όσο και επί των εισαγόμενων προϊόντων, στις ακόλουθες δύο περιπτώσεις:

— όταν οι τιμές καθορίζονται σε τέτοιο απαγορευτικό για τις επιχειρήσεις των άλλων κρατών μελών επίπεδο, ώστε να παρεμποδίζονται άμεσα ή έμμεσα, πραγματικά ή δυνητικά, οι εισαγωγές μεταξύ των κρατών μελών, οπότε πρόκειται για μέτρο ισοδύναμου με ποσοτικό περιορισμό επί των εισαγωγών αποτελέσματος, κατά παράβαση των διατάξεων του άρθρου 30 της Συνθήκης ΕΟΚ·

— όταν, ενθαρρύνοντας συμπεριφορά που απαγορεύουν τα άρθρα 85 και 86, το εν λόγω καθεστώς είναι δυνατό να θίξει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, οπότε συνιστά παράβαση των συνδυασμένων διατάξεων των άρθρων 3, στοιχείο στ, και 5, παράγραφος 2, εν αναφορά προς τα άρθρα 85 και 86.

32 — Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις 177 και 178/82 που προαναφέρθηκαν.

33 — Άρθρο 30 του νόμου.

34 — Συνεκδικασθείσες υποθέσεις 177 και 178/82 που προαναφέρθηκαν, διατακτικό υπό 1 και σκέψεις 11 και 12.

35 — Συνεκδικασθείσες υποθέσεις 177 και 178/82 που προαναφέρθηκαν, σκέψη 24.

Δεύτερον, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η παρούσα υπόθεση που μας υπεβλήθη πρωτοτυπεί σε δύο σημεία: καταρχάς, είναι χρήσιμο να υπογραμμιστεί ότι για πρώτη φορά καλείστε να αποφανθείτε ως προς ένα *ημικρατικό* καθεστώς διατιμήσεων στον τομέα του *βιβλίου*: η αναμφισβήτητη ιδιομορφία του προϊόντος που συνδέεται με την ίδια την αρμοδιότητα του κράτους σε πολιτιστικά ζητήματα συνιστά πρωτότυπο παράγοντα ο οποίος θα συνυπολογιστεί κατ' ανάγκη στην εκτίμηση του Δικαστηρίου. Υπενθύμισα ότι η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση VBBB δεν αφορούσε παρά μια διεθνική συμφωνία στον τομέα του βιβλίου, αποκλείοντας ρητά οιαδήποτε κρίση ως προς το συμβιβαστό εσωτερικού καθεστώτος διατιμήσεων ανεξάρτητα από τη φύση του. Κυρίως όμως, πρέπει να αναγνωριστεί ότι η εναλλακτική λύση που προσφέρει η νομολογία του Δικαστηρίου, μολονότι αντανακλά το γεγονός ότι ποικίλλουν τα έννομα αποτελέσματα μιας κρατικής παρέμβασης οικονομικής φύσεως, πάντως δεν ήταν διεξοδική ως προς όλες της τις εκδηλώσεις.

Πράγματι, η γαλλική νομοθεσία καθιερώνει ένα ημικρατικό σύστημα διατίμησης που έχει ως αντικείμενο την « πειθαρχία » του ανταγωνισμού στον εν λόγω τομέα λόγω των ιδιομορφιών του: καλείται λοιπόν το Δικαστήριο να αποφανθεί ως προς το συμβιβαστό καθεστώτος που κατέστησε περιττή υπό ορισμένες απόψεις οιαδήποτε συμπεριφορά αντίθετη προς τους κανόνες περί ανταγωνισμού.

12. Για να κριθεί αν μια κατάσταση παρόμοιας φύσεως, που υπό την έννοια αυτή δεν εμπίπτει στις διατάξεις της Συνθήκης, συνάδει προς το κοινοτικό δίκαιο, υπάρχει ανάγκη να αναζητηθούν στο πρωτογενές δίκαιο και στη νομολογία του Δικαστηρίου οι κατάλληλες ενδείξεις για την εκτίμηση στην οποία θα προβεί το Δικαστήριο.

Η Κοινότητα είναι κατ' αρχήν αρμόδια στο θέμα του ελεύθερου ανταγωνισμού στην κοινή αγορά. Το τέταρτο εδάφιο του προοιμίου, τα άρθρα 2 και 3, στοιχείο στ, υποδεικνύουν σαφώς ότι πρόκειται περί καθοριστικού στόχου για την οικοδόμηση ενός κοινοτικού οικονομικού χώρου. Η υπαγωγή των κρατών προκύπτει ιδίως από τα άρθρα 90 και 92 μέχρι 94 της Συνθήκης ακόμη και κατά την ενάσκηση των αρμοδιοτήτων τους σε θέματα εθνικής άμυνας (άρθρο 225). Με την απόφασή σας στην υπόθεση W. Wilhelm καθιερώσατε την αρχή: η υπεροχή της κοινοτικής έννομης τάξης απαγορεύει στα κράτη μέλη να

« λαμβάνουν ή διατηρούν σε ισχύ μέτρα που είναι δυνατό να θέσουν σε κίνδυνο την πρακτική αποτελεσματικότητα της Συνθήκης »

στο βαθμό που

« η αναγκαστική ισχύς της Συνθήκης και των πράξεων που θεσπίζονται προς εφαρμογή της δεν είναι δυνατό να ποικίλλουν από κράτος σε κράτος με εσωτερικές πράξεις, χωρίς να παρεμποδίζεται η λειτουργία του κοινοτικού συστήματος και να τίθεται σε κίνδυνο η υλοποίηση των σκοπών της Συνθήκης » [36].

Υπό την έννοια αυτή, εθνικό μέτρο που αφαιρεί την πρακτική αποτελεσματικότητά τους από τις απαγορεύσεις των άρθρων 85 και 86, οι οποίες αφορούν τις επιχειρήσεις, αλλά και από τη δυνάμει του άρθρου 87 δράση της Επιτροπής, αντίκειται άμεσα προς το άρθρο 5, παράγραφος 2, στο βαθμό που θέτει σε κίνδυνο τον ανατεθειμένο με το άρθρο 3, στοιχείο στ, στην Επιτροπή στόχο, ο οποίος αφορά την εγκαθίδρυση καθεστώτος αποτελεσματικού ανταγωνισμού στην κοινή αγορά, δηλαδή

« τόσου ανταγωνισμού που είναι αναγκαίος, ώστε να τηρούνται οι θεμελιώδεις επιταγές και να επιτυγχάνονται οι στόχοι της Συνθήκης και ειδικότερα η διαμόρφωση ενιαίας αγοράς με την επίτευξη όρων ανάλογων προς εκείνους μιας εσωτερικής αγοράς » [37].

Η παραβίαση στο βαθμό αυτό μιας τόσο θεμελιωδώς κοινοτικής αρχής όπως αυτή του ελεύθερου ανταγωνισμού στην κοινή αγορά συνιστά βίαιη προσβολή της αρχικής κατανομής των αρμοδιοτήτων που απορρέουν από τη Συνθήκη: κάποια στιγμή, αν καταντούσε να γίνεται συστηματικά, θα απειλούσε την αλληλεγγύη που οφείλουν τα κράτη μέλη μεταξύ τους έναντι των υποχρεώσεων που συνήψαν,

36 — Υπόθεση 14/68, Recueil 1969, σ. 1, σκέψη 6.

37 — Υπόθεση 26/76, Metro, Recueil 1977, σ. 1875, σκέψη 20.

καταλήγοντας με τον τρόπο αυτό να γίνει πηγή κινδύνου οικονομικής εξάρθρωσης. Ο κίνδυνος αυτός, που ελπίζω ότι είναι απλή υπόθεση, πρέπει να ωθεί σε μια ιδιαίτερη επαγρύπνηση ως προς την κρατική παρέμβαση στον τομέα του ανταγωνισμού.

Το σύνολο των σκέψεων αυτών νομίζω ότι είναι ικανό να προσδώσει ορθότερη διάσταση στην αντίρρηση που απορρέει από την « προγραμματική » φύση του άρθρου 3, στοιχείο στ, ή την υπερβολική γενική διατύπωση του άρθρου 5, παράγραφος 2. Μολονότι το άρθρο 3, στοιχείο στ, θέτει ένα στόχο για την Κοινότητα, εξαγγέλλει παράλληλα και μια αρχή, τη θεμελιώδη πλευρά της οποίας έχουμε υπογραμμίσει· όσον αφορά το δεύτερο άρθρο, αυτό καθιστά αμετάκλητη τη μεταβίβαση αρμοδιοτήτων που καθιέρωσε η Συνθήκη. Πρόκειται για διατάξεις, η τήρηση των οποίων επιβάλλεται στα κράτη μέλη, προκειμένου τα τελευταία να μη μπορούν να στερήσουν από το έννομο αποτέλεσμά τους τους κανόνες της Συνθήκης που διέπουν την εφαρμογή της.

Όταν κράτος μέλος παρεμποδίζει την εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων, η παρέμβασή του κινδυνεύει να στερήσει τους ιδιώτες από τα δικαιώματα που μπορούν να αποκομίσουν από αυτές, όταν χρειαστεί, και τα θεσμικά όργανα της Κοινότητας από την άσκηση των προνομίων που τους ανέθεσε η Συνθήκη.

Αυτή, νομίζω, είναι η σημασία της απόφασής σας στην υπόθεση Inno: ότι εθνικό μέτρο, το οποίο ενθαρρύνει συμπεριφορά αντίθετη προς τους κανόνες περί ανταγωνισμού ή στερεί γενικότερα τις απαγορεύσεις των άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης από την πρακτική αποτελεσματικότητά τους, είναι ασυμβίβαστο προς τα άρθρα 3, στοιχείο στ, και 5, παράγραφος 2, σε συνδυασμό με τα άρθρα 85 και 86 [38].

13. Φρονώ, επομένως, ότι η νομολογία του Δικαστηρίου είναι τόσο γενική, ώστε να ισχύει και για ημικρατικό καθεστώς που έχει ως συνέπεια να καθιστά άσκοπη την εν λόγω απαγορευόμενη από το κοινοτικό δίκαιο συμπεριφορά.

38 — Υπόθεση 13/77 που προαναφέρθηκε, σκέψη 31.

Πράγματι, νομίζω ότι δεν υπάρχει διαφορά ως προς τη φύση τους μεταξύ της περίπτωσης που αντιμετωπίστηκε στην υπόθεση Inno — εθνικό μέτρο που ευνοεί ενδεχομένως κατάχρηση της δεσπόζουσας θέσης και θίγει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών — και αυτής που μόλις αναφέρθηκε.

Η διαφορά έχει σχέση με το βαθμό κρατικής παρέμβασης: η νομολογία του Δικαστηρίου αποδίδει σαφώς σημασία στις συνέπειες που έχει ένα εθνικό μέτρο επί των εμπορικών ρευμάτων ή επί του ανταγωνισμού, χωρίς να εμμένει στις λεπτομέρειες της παρέμβασης.

Ανεξάρτητα λοιπόν από τις μορφές της κρατικής παρέμβασης, πρέπει να εξεταστούν οι συνέπειές της επί του εθνικού ανταγωνισμού, ώστε στη συνέχεια να εκτιμηθεί καλύτερα η σημασία της επί του ενδοκοινοτικού εμπορίου. Ένα τέτοιο καθεστώς ανταγωνισμού πρέπει, κατ' εμέ, να αποτελέσει αντικείμενο ενδοκοινοτικής εξέτασης, μόνης ικανής να αποκαλύψει την αληθή του σημασία από άποψη κοινοτικού δικαίου. Η παρεμπόδιση του ανταγωνισμού που σημειώνεται πρέπει να εξεταστεί:

— είτε εντός του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 30, εφόσον είναι δυνατόν να θεωρηθεί και ως παρεμπόδιση των συναλλαγών,

— είτε του πεδίου εφαρμογής των άρθρων 85 και 86, εφόσον θα τα αποστερούσε από την πρακτική αποτελεσματικότητά τους.

Στην περίπτωση αυτή πρέπει επίσης, για τους σκοπούς της εκτίμησης του Δικαστηρίου, να συμπεριληφθεί και η επίκληση της αποκλειστικής αρμοδιότητας του κράτους μέλους στον εν λόγω τομέα: στον τομέα δηλαδή του βιβλίου που, υπό τις παρούσες συνθήκες, δεν αποτέλεσε ακόμα αντικείμενο κοινοτικής πολιτικής και που η οικονομική και μορφωτική ιδιομορφία του είναι αναμφισβήτητη.

14. Προκειμένου να εκτιμηθεί το καθεστώς ανταγωνισμού που καθιερώνει η γαλλική νομοθεσία, πρέπει να διερευνηθεί αν το θεσπισθέν με το νόμο καθεστώς ενέχει αφεαυτού περιορισμό του ανταγωνισμού και σε καταφατική περίπτωση αν ο περιορισμός αυτός είναι ικανός να θίξει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών.

Όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ των γάλλων εκδοτών, ο νόμος αφήνει ανέπαφο το παιχνίδι του ανταγωνισμού. Πράγματι, με γνώμονα τους νόμους της αγοράς, κάθε εκδότης καθορίζει ελεύθερα το επίπεδο της τιμής πώλησης στο κοινό και στο πλαίσιο αυτό είναι σε θέση να διαπραγματευθεί την τιμή πώλησης σε κάθε λιανοπωλητή, λαμβάνοντας ιδίως υπόψη εκπτώσεις ποσοτικής και ποιοτικής φύσης.

Χωρίς να συνιστά την αιτία της, ο γαλλικός νόμος, όπως ακριβώς και το προϊσχύσαν δίκαιο, δεν αποκλείουν το ενδεχόμενο συμπεριφοράς των εκδοτών μεταξύ τους, αντίθετης προς τους κανόνες περί ανταγωνισμού. Αν η συμπεριφορά αυτή έθιγε το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών, τότε θα είχαν εφαρμογή οι διατάξεις των άρθρων 85 και 86.

15. Τα ξένα βιβλία, όπως ακριβώς και τα γαλλικά, υπάγονται στη Γαλλία στην αρχή του καθορισμού της τιμής πώλησης στο κοινό. Πάντως, την υποχρέωση αυτή φέρει όχι ο αλλοδαπός εκδότης, αλλά ο εισαγωγέας-κύριος αντιπρόσωπος [39].

Υπό την έννοια αυτή, υποστηρίχθηκε ενώπιον του Δικαστηρίου ότι συντρέχει ρητός κίνδυνος για τον ανταγωνισμό: η περιγραφείσα ως προνομιούχος θέση του εισαγωγέα-κύριου αντιπροσώπου τού επιτρέπει

— να υποκαταστήσει τον ξένο εκδότη όσον αφορά τον προσδιορισμό της εμπορικής πολιτικής στη γαλλική αγορά,

— να περιορίσει με τον έλεγχο της τιμής πώλησης στο κοινό τον ανταγωνισμό που προέρχεται από οιονδήποτε άλλο εισαγωγέα.

Καταρχάς, ας άρουμε μια ασάφεια. Ο κύριος αντιπρόσωπος είναι εκείνος που φέρει την υποχρέωση της προβλεπόμενης εκ του νόμου κατάθεσης, διατύπωσης που προορίζεται ιδίως να εξασφαλίσει τη διατήρηση ορισμένου αριθμού αντιτύπων από έργα που εκδόθηκαν ή εισήχθησαν στη Γαλλία [40].

Ο ξένος εκδότης διατηρεί, επομένως, τη συνήθη του εξουσία διαπραγμάτευσης της τιμής έναντι του εισαγωγέα-κύριου αντιπροσώπου. Έχει λοιπόν τη δυνατότητα, στο πλαίσιο της εν λόγω διαπραγμάτευσης, να επιρρίψει στην τιμή αυτή τα οφέλη που προκύπτουν ιδίως από περισσότερο ευνοϊκή τιμή συναλλάγματος είτε από κατώτερα έξοδα. Είναι αυτονόητο ότι έχει περαιτέρω τη δυνατότητα να καταστήσει την τιμή πώλησης στο κοινό καθοριστικό στοιχείο της εν λόγω διαπραγμάτευσης με όλα τα οφέλη που μπορούν να προκύψουν για τον ίδιο, τον εισαγωγέα, το λιανοπωλητή και τον αγοραστή.

Αντίθετα, η υποχρέωση που φέρει μόνον ο εισαγωγέας-κύριος αντιπρόσωπος για καθορισμό τιμής πώλησης στο κοινό μπορεί να τον φέρει έναντι των λοιπών εισαγωγέων σε δεσπόζουσα θέση, η κατάχρηση της οποίας ενδέχεται να είναι τέτοιας φύσης, ώστε να θίγεται το ενδοκοινοτικό εμπόριο.

Σύμφωνα με τη νομολογία σας στην υπόθεση Inno [41], η διάταξη αυτής της εθνικής νομοθεσίας φαίνεται ότι δεν συμβιβάζεται με τα άρθρα 3, στοιχείο στ, και 5, παράγραφος 2, στο βαθμό που ενδέχεται να ευνοεί συμπεριφορά του εισαγωγέα αυτού αντίθετη προς το άρθρο 86.

16. Πρέπει τώρα να εξετάσω, στο στάδιο της λιανικής πώλησης, το καθεστώς του ανταγωνισμού που καθιερώνει ο γαλλικός νόμος και, εφόσον απαιτείται, των συνεπειών του στο ενδοκοινοτικό εμπόριο.

Επιβάλλοντας την τιμή πώλησης στο κοινό που καθορίζει ο εκδότης όταν πρόκειται για λιανική πώληση, ο νόμος δεν καταργεί παρόλ' αυτά οιονδήποτε ανταγωνισμό μέσω των τιμών μεταξύ των λιανοπωλητών. Υφίσταται υπό τη μορφή της κατά 5 % κατ' ανώτατο όριο έκπτωσης. Εξάλλου, υφίστανται και άλλες μορφές ανταγωνισμού μεταξύ λιανοπωλητών, τόσο δυνάμει των διατάξεων του άρθρου 2 του νόμου σχετικά με τις ποιοτικές και ποσοτικές εκπτώσεις, όσο και υπό τη μορφή της παρεχόμενης στην πελατεία ποιότητας στην εξυπηρέτηση.

39 — Άρθρο Ι, παράγραφος 1, του νόμου.

40 — Άρθρο 8 του νόμου αριθ. 341, της 21ης Ιουνίου 1943, στο οποίο παραπέμπει το άρθρο 4 του διατάγματος 81-1068 που προαναφέρθηκε.

41 — Υπόθεση 13/77 που προαναφέρθηκε, σκέψεις 33, 34, 37 και 38, καθώς και διατακτικό υπό 2.

Γεγονός παραμένει ότι ο νόμος έχει ως συνέπεια να στερήσει ορισμένους λιανοπωλητές, όπως τα Centres Leclerc, από τη δυνατότητα να ακολουθήσουν πολιτική εκπτώσεων μεγαλύτερη του 5 %. Είναι ο *μόνος* περιορισμός του ανταγωνισμού μεταξύ εμπόρων λιανικής πώλησης που τόσο η διαδικασία στην κύρια δίκη, όσο και οι συζητήσεις ενώπιον του Δικαστηρίου αφήνουν να διαφανεί.

Έτσι όπως περιγράφηκε, ο περιορισμός αυτός εμφανίζεται ως η αναγκαία συνεισφορά στη συγκεκριμένη αντίληψη περί βιβλίου, η οικονομική και μορφωτική ιδιομορφία του οποίου απαιτούν εξίσου ιδιόμορφους κανόνες αγοράς.

Εν πάση περιπτώσει, εξετάζω αν ο εν λόγω περιορισμός έχει συνέπειες επί του ενδοκοινοτικού εμπορίου.

Όσον αφορά τα ξένα βιβλία, η απαγόρευση προς τους εμπόρους λιανικής πώλησης να κάνουν εκπτώσεις μεγαλύτερες του 5 % θεωρητικά είναι δυνατό να έχει ως συνέπεια τον επηρεασμό του εν λόγω εμπορίου. Πάντως, ο κίνδυνος αυτός πρέπει να σχετικοποιηθεί. Πράγματι, όπως έχω ήδη αποδείξει, το κατώτερο κόστος του ξένου έργου είναι πάντα δυνατό να μετακυλιστεί στην τιμή πώλησης στο κοινό: στην περίπτωση λοιπόν ξένων βιβλίων, η επίπτωση από συμπληρωματική έκπτωση είναι κατά συνέπεια περιθωριακή. Υπό την έννοια αυτή, έχει σημασία να τονιστεί ότι ουδέποτε τα Centres Leclerc ισχυρίστηκαν ότι τα προϋφιστάμενα εμπορικά ρεύματα εθίγησαν από το γαλλικό νόμο. Επιπλέον, κανένας δεν διέψευσε τον εκπρόσωπο της Γαλλικής Κυβέρνησης, όταν κατά την ενώπιον του Δικαστηρίου συζήτηση βεβαίωσε ότι από την ύπαρξη ισχύος του νόμου οι εισαγωγές βιβλίων στη Γαλλία από τις άλλες χώρες της Κοινότητας σημείωσαν αύξηση: το 1982 κατά 17 % σε αξία και κατά 5 % σε όγκο, και το 1983 κατά 27 % σε αξία και κατά 16 % σε όγκο.

17. Σχετικά με τα επανεισαγόμενα γαλλικά βιβλία, έρχομαι τώρα να εξετάσω αν οι διατάξεις του νόμου που ισχύει επ' αυτών θίγουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών.

Προκειμένου και στην περίπτωση αυτή να αρθεί οιαδήποτε ασάφεια, πρέπει καταρχάς να καθοριστεί διαμέσου των συνεπειών της η έννοια της επανεισαγωγής ή παράλληλης εισαγωγής.

Ένα από τα πρώτα πλεονεκτήματα που συνεπάγονται οι παράλληλες εισαγωγές είναι ότι επιτρέπουν στους εμπόρους λιανικής πώλησης να προμηθεύονται βιβλία σε καλύτερη τιμή στην αγορά άλλου κράτους μέλους και να αποκομίζουν χάρη στη δυνατότητα αυτή κέρδος που συνεπάγεται το πλεονέκτημα αυτό εκ του ανταγωνισμού.

Επίσης παρέχουν στους επιχειρηματίες του άλλου αυτού κράτους μέλους την ευκαιρία να επεκτείνουν, με τη βοήθεια του προϊόντος αυτού και χάρη στην καλύτερη τιμή του, τις αγορές τους στη Γαλλία.

Υπ' αυτή την έννοια, δεν εμπίπτει κατ' ανάγκη στον εν λόγω ορισμό η συναλλακτική πράξη που συνίσταται στην εξαγωγή γαλλικών βιβλίων από τον ίδιο έμπορο λιανικής πώλησης με μοναδικό σκοπό την επανεισαγωγή τους. Η συναλλακτική αυτή πράξη, που γίνεται αποκλειστικά για να υπερπηδηθούν περιορισμοί του εθνικού νόμου, χαρακτηρίζεται ως *τεχνητό* εμπορικό ρεύμα. Δεν είναι όμως δυνατό να επικαλείται κανείς συγχρόνως το καθεστώς ενιαίας αγοράς και να αποκομίζει καταχρηστικά όφελος από την ύπαρξη των συνόρων. Μόνο οι *συνήθεις* εμπορικές συναλλαγές είναι δυνατό να εμπίπτουν στην κοινοτική προστασία.

Ο γαλλικός νόμος θίγει τις συναλλαγές αυτές;

Για να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αυτό, πρέπει να εξεταστεί αν μέσα από τις συνέπειές του ο νόμος παρεμποδίζει τους ενδιαφερόμενους επιχειρηματίες να αποκομίσουν κέρδος από τη διαφορά της τιμής.

Πράγματι, ο νόμος προβλέπει ότι « όταν η εισαγωγή αφορά βιβλία που έχουν εκδοθεί στη Γαλλία, η τιμή πώλησης στο κοινό που καθορίζει ο εισαγωγέας είναι τουλάχιστον ίση με εκείνη που έχει καθορίσει ο εκδότης » [42], η διάταξη πάντως αυτή δεν αφορά παρά τα βιβλία που έχουν εκδοθεί ή εισαχθεί πριν από λιγότερο από δύο έτη και η τελευταία αγορά των οποίων έγινε πριν από 6 τουλάχιστον μήνες.

42 — Άρθρο 1, τελευταία παράγραφος.

Η διάταξη είναι θεμελιώδης για την ισορροπία του νόμου. Από αυτή εξαρτάται η αποτελεσματικότητά του, διότι, χωρίς αυτή, δεν θα υφίστατο κανένα εμπόδιο για την πρακτική των τιμών προσέλκυσης πελατείας.

Αλλά και με την υποχρέωση αυτή, ο γαλλικός νόμος σε καμία περίπτωση δεν απαγορεύει στο γάλλο έμπορο λιανικής πώλησης να προμηθευτεί σε καλύτερη τιμή, άμεσα ή έμμεσα, το γαλλικό βιβλίο στο εξωτερικό. Έχει κάθε λόγο να το πράξει. Όχι μόνο από το συμπληρωματικό κέρδος που συνεπάγεται κάτι τέτοιο, αλλ' επίσης και από το πλεονέκτημα εκ του ανταγωνισμού που μπορεί να συναγάγει, μετακυλίοντάς το σε προϊόντα άλλα εκτός από τα βιβλία ή σε παλαιότερα βιβλία, οι τιμές των οποίων έχουν αποδεσμευτεί: είναι η λεγόμενη διαδικασία « εσωτερικού συμψηφισμού ».

Έχει λεχθεί ότι εκείνο που ο νόμος δεν επιτρέπει είναι η πάνω από 5 % απόκλιση της τιμής πώλησης στο κοινό που καθόρισε αρχικά ο γάλλος εκδότης κατά το χρονικό διάστημα που προβλέπει ο νόμος. Ασφαλώς, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η εν λόγω διάταξη είναι δυνατόν να έχει αποτρεπτικές συνέπειες στις παράλληλες εισαγωγές παρά τα πλεονεκτήματα που μόλις περιέγραψα. Αλλά είναι δύσκολο να αντιληφθεί κανείς το λόγο για τον οποίο ο έμπορος λιανικής πώλησης παραιτείται από οιαδήποτε προσπάθεια να αποκομίσει κέρδος από τα εν λόγω πλεονεκτήματα αν δεν πρόκειται ο προβλεπόμενος από το νόμο περιορισμός στον ανταγωνισμό να παρεμποδίζει την πρακτική των τιμών προσφοράς. Επομένως, η ενδεχόμενη επίδραση στο εμπόριο προέρχεται όχι από το νόμο αλλά από την εμπορική πολιτική, δηλαδή από την ίδια τη συμπεριφορά του εμπόρου λιανικής πώλησης.

Ας σημειωθεί εδώ επίσης ότι δεν υποστηρίχθηκε σε καμία περίπτωση ότι πριν από το νόμο υφίσταντο συνήθη εμπορικά ρεύματα τα οποία εθίγησαν από τη θέση του σε ισχύ.

Η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ του νόμου και της επίδρασης του εμπορίου μεταξύ των κρατών μελών, αν υποτεθεί ότι η τελευταία έχει αποδειχθεί, φαίνεται, επομένως, ότι είναι υπερβολικά αβέβαιη για να γίνει δεκτή από το Δικαστήριο.

18. Ενόψει των όσων προηγήθηκαν, ποια μπορεί να είναι η χρήσιμη απάντηση που μπορεί να δοθεί στο ερώτημα που σας υπέβαλε ο εθνικός δικαστής;

Απέδειξα το ασυμβίβαστο του νόμου προς τις διατάξεις των άρθρων 3, στοιχείο στ, 5, παράγραφος 2, και 86 της Συνθήκης, σχετικά με τη θέση που αναγνωρίζει στον *εισαγωγέα-κύριο αντιπρόσωπο.*

Ως προς τη συνέπεια μη εδαφικού χαρακτήρα των διατάξεων περί *ανταγωνισμού στο στάδιο λιανικής πώλησης* που εισάγει ο νόμος, παρουσιάζει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά στοιχεία:

— μπορεί να συναχθεί μόνο από την αδυναμία του εμπόρου λιανικής πώλησης να ακολουθήσει πρακτική μείωσης μεγαλύτερης του 5 % στα εισαγόμενα ή επανεκδιδόμενα βιβλία·

— η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της εν λόγω αδυναμίας και των ενδοκοινοτικών εμπορικών ρευμάτων είναι αβέβαια, αν ληφθεί υπόψη ο καθοριστικός χαρακτήρας της συμπεριφοράς του εμπόρου λιανικής πώλησης.

Την παρουσίαση αυτή υπαγορεύει ο τρόπος με τον οποίο ανέλυσα το νόμο που, το υπενθυμίζω και πάλι, περιορίζεται στο να καθιερώσει ημικρατικό σύστημα ανταγωνισμού και όχι κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, ώστε οι συνέπειές του στο ενδοκοινοτικό εμπόριο να μη είναι δυνατό να εκτιμηθούν παρά μόνο μέσω των περιοριστικών του ανταγωνισμού διατάξεων.

Συνεπώς, δεν έχει αποδειχθεί ότι η παρεμπόδιση του εθνικού ανταγωνισμού συνιστά αφεαυτής παρεμπόδιση του ενδοκοινοτικού εμπορίου. Δεν νομίζω, επομένως, ότι είναι δυνατό και ενόψει των στοιχείων που προσκομίστηκαν να προτείνω στο Δικαστήριο να στηρίξει την απόφασή του στις διατάξεις του άρθρου 30.

Εντούτοις, δεν είχα την πρόθεση να αποκλείσω το ενδεχόμενο το σύστημα ανταγωνισμού, όπως προκύπτει από το νόμο της 10ης Αυγούστου 1981, να έχει επίπτωση επί του εμπορίου. Ανεξάρτητα από το αν η επίδραση του εμπορίου μεταξύ κρατών μελών που συνεπάγεται είναι αβέβαιη, η ύπαρξη ενός τέτοιου κινδύνου αρκεί, αν δεν ληφθεί υπόψη η μορφωτική ιδιομορφία του βιβλίου, για να καταστήσει εφαρμοστέα την αρχή που συνήγαγα από τη νομολογία σας στην υπόθεση Inno: ότι ένα εθνικό μέτρο που στερεί τα άρθρα 85 και 86 από την πρακτική αποτελεσματικότητά τους, υποκαθιστώντας το συνήθη ανταγωνισμό μεταξύ επιχειρήσεων με ημικρατικό καθεστώς που περιορίζει τον ανταγωνισμό, αντίκειται στις συνδυασμένες διατάξεις των άρθρων 3, στοιχείο στ, και 5, παράγραφος 2, σε σχέση με τα προαναφερθέντα άρθρα.

Η αρχή αυτή αποκτά θεμελιώδη σημασία, ιδίως σε περίοδο παρατεταμένης οικονομικής κρίσης, επειδή απαγορεύει στα κράτη μέλη να θέτουν σε λειτουργία τις προστατευτικές της ελευθερίας του ανταγωνισμού διατάξεις, τις οποίες απολαύουν οι επιχειρήσεις εντός της κοινής αγοράς.

19. Πάντως, η εφαρμογή της εν λόγω αρχής δεν είναι δυνατό να μη λάβει υπόψη τους περιορισμούς που τίθενται στα κράτη μέλη σε τομείς που υπάγονται στην αποκλειστική τους αρμοδιότητα.

Έτσι, στον τομέα που μας ενδιαφέρει — οικονομική πολιτική του βιβλίου ως στοιχείο πολιτιστικής πολιτικής — πρέπει να αναγνωριστεί στα κράτη μέλη η δυνατότητα να λαμβάνουν τα μέτρα που επιβάλλει η επίτευξη του στόχου αυτού, εφόσον δεν υφίσταται κοινή πολιτική επί του θέματος.

Πρόκειται, επομένως, για συγκερασμό μιας κοινοτικής αρχής με μια εθνική επιταγή.

Σε μια ανάλογη περίπτωση — κατά πόσο συμβιβάζονται φορολογικές διατάξεις κράτους μέλους με τα άρθρα 5, παράγραφος 2, και 7 της Συνθήκης σε σχέση με τον κανονισμό περί κοινής οργάνωσης αγοράς — ο γενικός εισαγγελέας Alberto Trabucchi σημείωνε άλλωστε ότι:

« ειδικότερα όσον αφορά την εφαρμογή της πολύ σημαντικής διαδικασίας της προδικαστικής απόφασης που έχει ανατεθεί στο Δικαστήριο, η προς ερμηνεία προσφυγή σ' αυτό δεν μπορεί να προσλάβει τη μέγιστη αξία της παρά στο πλαίσιο του συστήματος και τηρώντας την αρμονική ισορροπία που θέσπισε η Συνθήκη μεταξύ των διαφόρων υποκειμένων της κοινοτικής έννομης τάξης και των αντίστοιχων εξουσιών των θεσμικών οργάνων » [43].

Και συνεχίζει:

« Ασφαλώς, πρέπει να υπογραμμιστεί η σημασία της έννοιας της άμεσης εφαρμογής που είναι ουσιώδης για την ορθή λειτουργία του συστήματος, ακριβώς όμως για τη διαφύλαξη της αξίας και της αποτελεσματικότητάς της δεν είναι δυνατό να αναγνωρίζεται αδιακρίτως η ιδιότητα αυτή σε όλες τις διατάξεις και σε όλες τις αρχές της Συνθήκης, ακόμη και τις περισσότερο γενικές, αντλώντας επιχειρήματα από την ερμηνεία τους για την υπαγωγή κάθε νομοθεσίας των κρατών μελών σε αφηρημένο έλεγχο *περί συμφωνίας* [44] και για την κατά συνέπεια παροχή στους ιδιώτες του δικαιώματος να αποφεύγουν την τήρηση σαφών κανόνων, ενώ το περίπλοκο των καταστάσεων και των πολλαπλών επιταγών που τίθενται αποδεικνύουν πόσο σκόπιμο είναι τα επιφορτισμένα με την εφαρμογή και υλοποίηση των γενικών αρχών κοινοτικά όργανα να εξετάζουν *in concreto* αν οι αρχές αυτές τηρούνται » [45].

Μεταφορικά, οι σκέψεις αυτές αποκτούν για το βιβλίο ιδιαίτερη σημασία, αν ληφθεί υπόψη η πολιτιστική ιδιομορφία του προϊόντος αυτού.

Πράγματι, στον τομέα αυτό, ο οποίος υπάγεται, το επαναλαμβάνω, στην αρμοδιότητα των κρατών μελών εφόσον δεν υφίσταται ευρωπαϊκή πολιτική για το βιβλίο, μόνο ένας κίνδυνος οικονομικής φύσης που επηρεάζει ουσιαστικά την εφαρμογή των κοινοτικών κανόνων είναι κατ' εμέ ικανός να δικαιολογήσει την επίκληση των διατάξεων των

43 — Υπόθεση 2/73, Geddo, Recueil 1973, σ. 865· προτάσεις, σ. 885.

44 — Η υπογράμμιση δική μας.

45 — Υπόθεση 2/73 που προαναφέρθηκε, προτάσεις, σ. 886.

άρθρων 3, στοιχείο στ, και 5, παράγραφος 2, σε συνδυασμό με τα άρθρα 85 και 86 της Συνθήκης έναντι εθνικού μέτρου που περιορίζει τον ανταγωνισμό στην κοινή αγορά: αυτή την επίπτωση έχει η πολιτιστική ιδιομορφία στην οποία αναφέρθηκα προηγουμένως [46].

Αν εμφανιζόταν παρόμοιος κίνδυνος, θα εναπέκειτο στην Επιτροπή, κατ' εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 155, παράγραφος 1, να ενεργήσει, αν χρειαστεί, βάσει του άρθρου 169 της Συνθήκης. Στην περίπτωση αυτή θα προέβαινε σε μια « in concreto » εξέταση και όχι σε « αφηρημένο περί συμφωνίας έλεγχο ».

20. Στα κοινοτικά όργανα εναπόκειται, επομένως, να διαδραματίσουν το ρόλο που τους έχει αντίστοιχα ανατεθεί από τη Συνθήκη ενώπιον της σημασίας στον εν λόγω τομέα και της κατάστασης που υφίσταται στις διάφορες χώρες της κοινής αγοράς.

Πράγματι, όπως το υπενθυμίζει η έκθεση για την επ' ακροατηρίου συζήτηση, κρατικά καθεστώτα ή πρακτικές ιδιωτικού δικαίου θέσπισαν στο σύνολο σχεδόν των κρατών μελών και χάριν της προστασίας του βιβλίου σύστημα τιμών που παρεκκλίνει από τους κανόνες περί ελεύθερου ανταγωνισμού.

Εξάλλου, η Συνέλευση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων εξέδωσε στις 13 Φεβρουαρίου 1981 ψήφισμα επί της « καθορισμένης τιμής των βιβλίων » [47] με το οποίο υπογραμμίζεται η σημασία του « ιδιαίτερου χαρακτήρα του ειδικού αυτού προϊόντος » καθώς και ο κίνδυνος για την « πολιτιστική ταυτότητα της Ευρώπης » από την υπαγωγή των βιβλίων « στην εκμετάλλευση των δυνάμεων της ελεύθερης αγοράς ».

Η σύμπνοια αυτή μας αφήνει κατάπληκτους. Στην πραγματικότητα, απηχεί τόσο στα κράτη μέλη όσο και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο την κοινή βούληση για τη διαφύλαξη του βιβλίου και μέσω αυτού για τη λογοτεχνική δημιουργία και επομένως για την παιδεία των χωρών που αποτελούν την Κοινότητα.

Είναι επομένως αδύνατο να προσεγγίσει κανείς ένα τόσο σημαντικό θέμα με απλούς όρους της αγοράς. Πρέπει λοιπόν να γίνει μια επιλογή μεταξύ ενός υποθετικού κινδύνου οικονομικής φύσης και ενός συγκεκριμένου κινδύνου πολιτιστικής φύσης.

21. Ενόψει του συνόλου των προηγουμένων σκέψεων, προτείνω λοιπόν στο Δικαστήριο να απαντήσει ότι: η καθιέρωση με νομοθετική ή κανονιστική πράξη από κράτος μέλος ημικρατικού καθεστώτος τιμών που υποχρεώνει τους εμπόρους λιανικής πώλησης να πωλούν τα βιβλία σε τιμή που καθορίζει ο εκδότης ή ο εισαγωγέας χωρίς να έχουν τη δυνατότητα έκπτωσης επί της εν λόγω τιμής μεγαλύτερης του 5 %

— δεν αντίκειται στις συνδυασμένες διατάξεις των άρθρων 3, στοιχείο στ, 5, παράγραφος 2, 85 και 86 της Συνθήκης, εφόσον δεν αποδεικνύεται ότι ο περιορισμός του ανταγωνισμού στο λιανικό εμπόριο που συνεπάγεται θίγει ουσιαστικά την εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων στην κοινή αγορά,

— αντίκειται όμως στις συνδυασμένες διατάξεις των άρθρων 3, στοιχείο στ, και 5, παράγραφος 2, της Συνθήκης στο βαθμό που μπορεί να ευνοήσει ενδεχομένως απαγορευόμενη από το άρθρο 86 της Συνθήκης συμπεριφορά, παρέχοντας σε ένα μόνο εισαγωγέα τη δυνατότητα να καθορίζει τη λιανική τιμή πώλησης των βιβλίων που εκδίδονται σε άλλο κράτος μέλος.

46 — Τονίζω με την ευκαιρία αυτή ότι η στάση αυτή ανταποκρίνεται, όσον αφορά τον ανταγωνισμό στον οποίο μας οδήγησε η εξέταση της γαλλικής νομοθεσίας, προς την κατεύθυνση που χάραξε το Δικαστήριο με τη νομολογία του στην υπόθεση « Cassis de Dijon » (υπόθεση 120/70 που προαναφέρθηκε), σχετικά με την παρεμπόδιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων.

47 — ΕΕ C 50 της 9. 3. 1981, σ. 103.